

บทที่ 3

ลักษณะพื้นฐานของประเทศกำลังพัฒนา

โดยที่การพัฒนาเศรษฐกิจ คือการยกระดับคุณภาพชีวิตหรือความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้นอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว เราอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจต้องประกอบด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ^{1/} นั่นคือ การเพิ่มผลผลิตในระบบเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอในระยะยาว การจัดการว่างงาน ความเหลื่อมล้ำของรายได้ ปัญหาความยากจน และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ ของระบบเศรษฐกิจให้เอื้อต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน การพัฒนาเศรษฐกิจจึงเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานของสังคม (เช่น ลักษณะในการผลิต การบริโภค การกระจายรายได้ และลักษณะโครงสร้างอื่น ๆ ของสังคม) ให้ดีขึ้นตามจุดมุ่งหมายของการพัฒนา ดังนั้นการศึกษาเศรษฐศาสตร์การพัฒนา จึงต้องครอบคลุมถึงการศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะพื้นฐานของประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) หรือประเทศที่พัฒนาน้อยกว่า (less-developed countries) ด้วย^{2/}

การจัดแบ่งว่าประเทศใดเป็น “ประเทศกำลังพัฒนา” หรือ “ประเทศที่พัฒนาน้อยกว่า” เป็นเรื่องที่สร้างความยุ่งยากใจให้กับนักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์เสมอมา เนื่องจากการขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนหรือชัดเจนในการจัดแบ่ง จากการศึกษาในบทที่ 2 เราทราบว่า ตัวเลขรายได้ต่อหัวของประชาชนมักถูกใช้เป็นหลักในการดูระดับการพัฒนา แต่การเปรียบเทียบการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ โดยใช้ตัวเลขนี้ก็มักมีปัญหา (ดังที่ศึกษาในบทที่ 2) จึงทำให้มีการใช้ดัชนีอื่น ๆ ควบคู่กันไป เช่นการใช้สัดส่วนกิจกรรมขั้นปฐมในผลิตภัณฑ์มวลรวม การใช้เครื่องชี้ทางสังคมที่สะท้อนถึงสวัสดิการหรือมาตรฐานการครองชีพของประชาชน เช่น ระดับโภชนาการ ระดับการศึกษา บริการด้านสาธารณสุข ฯลฯ ดังนั้น การจะดูว่าประเทศพัฒนาหรือไม่ จึงต้องพิจารณาปัจจัยหลายอย่าง โดยปัจจัยนั้น ๆ จะต้องเป็นปัจจัยที่สะท้อนถึงศักยภาพ (potential) ในการพัฒนาของแต่ละประเทศ

ลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ ๆ ของประเทศกำลังพัฒนา

แท้ที่จริงแล้วในขณะหนึ่ง ๆ ประเทศต่าง ๆ (ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนา) จะมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากประเทศอื่น ทั้งนี้เพราะลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในประเทศ เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงอันยาวนานของสังคม และถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ลักษณะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ (เช่นการมีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะของทรัพยากรมนุษย์ ทุน และผู้ประกอบการ การพัฒนาเทคโนโลยี ฯลฯ) ลักษณะแวดล้อมทางการเมือง (เช่น ความมีเสถียรภาพทางการเมือง ความเป็นอิสระทางการเมือง รูปแบบการเมืองการปกครอง ฯลฯ) ลักษณะแวดล้อมทางสังคม (เช่นโครงสร้างครอบครัว โครงสร้างชนชั้นในสังคม สถาบันทางครอบครัว ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ) อิทธิพลและผลกระทบจากภายนอก (เช่น ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมือง และสังคม) รวมทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า^{3'} ในช่วงของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ปรากฏว่าประเทศต่าง ๆ ในยุโรปก็มีความแตกต่างกันอยู่มาก ความแตกต่างนั้นแหละที่ทำให้การพัฒนาเริ่มเกิดขึ้นทางตะวันตกและค่อย ๆ แผ่ขยายมาสู่ทางตะวันออก ตัวอย่างเช่นขณะที่ในอังกฤษ แรงงานมีอิสระที่จะเคลื่อนย้ายและอพยพไปได้ทั่ว และการค้า การธนาคารได้พัฒนาไปค่อนข้างมากแล้วเมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม แต่ปรากฏว่า (ในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 นั้น) รัสเซียยังคงเป็นสังคมแบบฟิวดัล ซึ่งชาวนาย่อมมีชีวิตที่ผูกติดกับเจ้าที่ดิน การค้า อุตสาหกรรม การขนส่ง ยังอยู่ในสภาพที่ล้าหลังมาก

ประสบการณ์ทางการเมือง วัฒนธรรมของประเทศในเอเชีย ละตินอเมริกา และ ออฟริกา ยิ่งหลากหลายกว่าในยุโรป จักรวรรดิใหญ่ ๆ เช่นจีนและญี่ปุ่น มีประสบการณ์ของการปกครองตนเองมากกว่าพันปีในขณะนั้น และมีความคิดเห็นว่าพวกตนเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่ (โดยมาตรฐานก่อนยุคสมัยใหม่) ประเทศทั้งสองนี้ ก็มีการขยายตัวของเมือง และการค้าค่อนข้างสูง นอกจากนี้ประเทศทั้งสองนี้ยังเชื่อถือและยอมรับในคุณค่าและความสำคัญของการศึกษามานานแล้ว แต่การมีเสถียรภาพที่ค่อนข้างยาวนานทำให้เกิดการขยายตัวของประชากร ซึ่งในที่สุดได้สร้างปัญหากดดันในเรื่องที่ทำกิน (ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจีน ซึ่งผ่านประสบการณ์การปฏิรูปทางวัฒนธรรมและการเมืองมาอีกหลายครั้ง) อย่างไรก็ตาม โดยที่ประชาชนในประเทศเหล่านี้มีความสามารถในการค้า พ่อค้าจากยุโรปและอเมริกันไม่สามารถเข้ามาบีบบทบาทสำคัญนักในประเทศเหล่านี้ในช่วงนั้น

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแอฟริกา เช่น อินโดนีเซีย ปากีสถาน ในจีเรีย มีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์แตกต่างกันไป ทั้งตามประเทศเป็น ประเทศอาณานิคม (ของเนเธอร์แลนด์และอังกฤษ) และเกิดจากการรวมกลุ่มของชน หลายเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ ปรากฏว่าเมื่อได้รับอิสรภาพ อินเดีย (ในปี 2501) ในจีเรีย (ในช่วงปลายศตวรรษ 1960) ต้องทำสงครามเพื่อรวมตัวให้เป็นปึกแผ่น ส่วนปากีสถานเมื่อได้รับอิสรภาพ (ในปี 2514) ก็ต้องทำสงครามกลางเมือง เพื่อ รวมปากีสถานตะวันออกและตะวันตกเข้าด้วยกัน (แต่ก็ไม่สำเร็จ มีการแยกออกมาตั้ง เป็นรัฐอิสระของบังกลาเทศ ซึ่งเดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของปากีสถานตะวันออก) นอกจากนี้ประสบการณ์ทางการค้าของหลาย ๆ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และ แอฟริกาก็ค่อนข้างจำกัด และการไม่รู้หนังสือก็เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปในประเทศ เหล่านั้น ดังนั้นธุรกิจการค้าขนาดใหญ่ภายในประเทศมักอยู่ในมือของชาวยุโรป ธุรกิจ การค้าขนาดเล็กภายในประเทศก็ตกอยู่ในมือของชาวจีนที่อพยพเข้ามา (ถ้าเป็น ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) หรืออยู่ในมือของอินเดีย (ถ้าเป็นประเทศในแอฟ ริกาตะวันออก) และอยู่ในมือของชาวเลบานอน (ถ้าเป็นประเทศในแอฟริกาตะวันตก) ในด้านความร่วมมือของประเทศอาณานิคมในการปกครองตนเองเมื่อได้รับอิสรภาพ ปรากฏว่าก็มีความแตกต่างกันมาก ในอินเดีย เนื่องจากชาวอังกฤษจำนวนเพียงเล็กน้อย ต้องทำหน้าที่ในการปกครองชาวอินเดียจำนวนมหาศาล ทำให้เกิดความจำเป็นที่ จะต้องอบรม ให้ความรู้แก่ชาวอินเดีย เพื่อให้สามารถเข้าควบคุม ตำแหน่งงานต่าง ๆ (ยกเว้นเฉพาะตำแหน่งที่สำคัญจริง ๆ) ในทางการปกครอง และทางทหาร ดังนั้นเมื่อตอนปลดปล่อยอินเดียให้เป็นอิสระในปี 2491 ปรากฏว่าชาวอินเดียจำนวน แสน ๆ คนได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และได้ดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ของ ประเทศตนเองแทบจะหมดอยู่แล้ว แต่เมื่อเนเธอร์แลนด์ปลดปล่อยอินโดนีเซียให้เป็นอิสระ ปรากฏว่ามีประชาชนน้อยกว่าพันคนที่มีการศึกษาในระดับสูงกว่ามัธยม หรือเมื่อเบล เยียมปลดปล่อยซาเอีย ก็ปรากฏว่าแทบจะไม่มีประชาชนที่สำเร็จการศึกษาในระดับสูง กว่ามัธยมเลย

ประเทศในละตินอเมริกา (ซึ่งส่วนมากได้รับอิสรภาพจากการเป็น อาณานิคมในศตวรรษที่ 19 มิใช่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เหมือนประเทศต่าง ๆ ใน เอเชียหรือแอฟริกา) กลับมีประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อได้รับอิสรภาพ มีการอพยพเข้ามาของชาวยุโรปและแอฟริกากันมาก ชาวยุโรปที่อพยพเข้ามา เช่น ชาว สเปน และไปตุเกสสามารถยกฐานะตนเองจนกลายเป็นชนชั้นปกครอง แต่เนื่องจาก ชาวสเปนและไปตุเกส เป็นชาวยุโรป จากส่วนที่ต่ำหลังที่สุดของยุโรปซึ่งโครงสร้าง

สังคมแบบพิวคัล ความเชื่อและค่านิยมแบบพิวคัล ยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบของสังคม ดังนั้นชาวอัฟริกันที่อพยพเข้ามาและชนพื้นเมืองจึงกลายเป็นทาส หรือถูกจำกัดบทบาทมาก ปรากฏว่ามีชาวพื้นเมืองอพยพออกจากประเทศ จนบางประเทศแทบจะไม่เหลือชาวพื้นเมืองเดิมเลย เช่น ประเทศอาเจนตินา เป็นต้น ในขณะที่เปรู ในจีเรีย ก็ยังคงมีชาวพื้นเมือง (อินเดียน) อยู่มาก ส่วนในอเมริกาเหนือ แม้จะมีทาสในบางภูมิภาค แต่ก็ยังมีลักษณะแตกต่างกันไป แล้วแต่ว่าจะมีการปกครองอาณานิคมในรูปแบบใด ส่วนประเทศอเมริกา (ในปัจจุบัน) เดิมเคยเป็นที่อยู่ของชาวอินเดียน ชาวอินเดียนถูกขับไล่ถอยร่นไปเรื่อย ๆ และถูกแยกตัวออกไป จนกลายเป็นปัจจัยที่ไร้ความหมาย เมื่อเริ่มกระบวนการพัฒนา ชาวยุโรปที่อพยพเข้าไปในดินแดนใหม่นี้ มาจากส่วนของยุโรปที่มีความก้าวหน้าที่สุด คุณค่าหรือความเชื่อ และโครงสร้างในระบบพิวคัลเสื่อมสลายไปหมดสิ้นแล้ว แนวคิดใหม่คือการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ซึ่งมีบทบาทในการทำให้ประเทศพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว

จะเห็นได้ว่าภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ประสบการณ์ของประเทศ กำหนดสภาพของระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาหรือทำความเข้าใจปัญหาของการพัฒนาของประเทศ จึงต้องพิจารณาในเรื่องดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตามก็ตีประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศที่พัฒนาน้อยกว่า จะมีลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกันในหลาย ๆ ด้าน ลักษณะนั้น ๆ มักจะแตกต่างจากประเทศที่พัฒนาแล้วค่อนข้างมาก และเป็นลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ หรือเป็นลักษณะที่ประเทศกำลังพัฒนาประสงค์จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น เราอาจแบ่งลักษณะพื้นฐานเหล่านั้นเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

- ก. ลักษณะพื้นฐานด้านประชากร
- ข. ลักษณะพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการผลิต
- ค. ลักษณะพื้นฐานด้านความเป็นอยู่ของคนในสังคม
- ง. ลักษณะพื้นฐานด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
- จ. ลักษณะพื้นฐานทางการเมือง สังคม และโครงสร้างสถาบันอื่น ๆ

1 ลักษณะพื้นฐานด้านประชากร

ประชากรของประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศยากจน จะมีขนาดอัตราเพิ่ม โครงสร้างอายุของประชากร และอายุเฉลี่ยหรือความยืนยาวของอายุโดย

เฉลี่ย แตกต่างจากประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศที่ร่ำรวยกว่า เราสามารถพิจารณาด้วยตัวเลขจากตารางต่อไปนี้ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างดังกล่าว ตารางที่ 3.1a.

เปรียบเทียบ ขนาดของประชากร อัตราเพิ่มประชากร โครงสร้างอายุของประชากร และความยืนยาวของอายุโดยเฉลี่ย ของประเทศในกลุ่มรายได้ต่าง ๆ

	ขนาดของประชากร (ล้านคน) กลางปี 2531	อัตราเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยต่อปี (%)		โครงสร้างอายุของประชากร(%)		ความยืนยาวของอายุโดยเฉลี่ย(ปี) 2531
		2508-2523	2523-2531	<15ปี >64 ปี	15-64ปี	
กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ	2,884.0	2.3	20.	40.2	59.8	60
-จีนและอินเดีย	1,904.0	2.2	1.6	36.8	63.2	63
-ประเทศรายได้ต่ำอื่น ๆ	980.0	2.6	2.8	46.6	53.4	54
-กลุ่มประเทศรายได้ปานกลาง	1,068.0	2.4	2.2	41.4	58.6	66
-กลุ่มประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำ	741.7	2.5	2.3	42.3	57.7	65
กลุ่มประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง	326.3	2.0	1.8	39.5	60.5	68
กลุ่มประเทศรายได้สูง	784.2	0.9	0.7	33.2	66.8	76
-ประเทศรายได้สูงที่เป็นสมาชิก OECD	751.1	0.8	0.6	32.9	67.1	76
-ประเทศรายได้สูงอื่น ๆ	33.1	3.5	2.9	40.1	59.9	71

ที่มา : World Development Report 1990 table 1,26

- หมายเหตุ 1. กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ คือประเทศต่าง ๆ ที่มีรายได้ต่อหัวต่ำกว่า \$ 545 (ปี 2531)
 กลุ่มประเทศปานกลาง คือประเทศต่าง ๆ ที่มีรายได้ระหว่าง \$545-6,000
 กลุ่มประเทศรายได้สูง คือกลุ่มประเทศที่มีรายได้มากกว่า \$6,000
2. กลุ่ม OECD ประกอบด้วยสมาชิก 24 ประเทศ ในที่นี้จะรวมเฉพาะสมาชิกที่เป็นประเทศที่มีรายได้สูง

ตารางที่ 3.1b.

เปรียบเทียบ ขนาดของประชากร อัตราเพิ่มประชากร โครงสร้างอายุของประชากร และความยืนยาวของอายุโดยเฉลี่ย ของประเทศในกลุ่มรายได้ต่าง ๆ

	ขนาดของประชากร(ล้านคน) กลางปี 2537	อัตราเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยต่อปี (%)		โครงสร้างอายุประชากร		ความยืนยาวของอายุโดยเฉลี่ย(ปี) 2531
		2523-2533	2533-2537	<15ปี >64ปี	15-64 ปี	
กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ	3,182.2	2.1	1.8	39.5	60.5	63
-จีนและอินเดีย	2,104.5	1.5และ 2.1	1.2 และ 1.8	32.8 และ 39.9	67.2 และ 60.1	69และ62
-ประเทศรายได้ต่ำอื่น ๆ	1,077.7	2.7	2.5	49.7	50.3	56
กลุ่มประเทศรายได้ปานกลาง	1,564.9	1.8	1.5	38.5	61.5	67
-กลุ่มประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำ	1,069.9	1.7	1.4	38.6	61.4	67
-กลุ่มประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง	472.8	1.9	1.7	38.1	61.9	69
กลุ่มประเทศรายได้สูง	849.9	0.6	0.7	33.1	66.9	77
ทั่วโลก	5,601.3	1.7	1.5	38.2	61.8	67

ที่มา : World Development Report 1996 table 1,4

หมายเหตุ กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ คือประเทศต่าง ๆ ที่มีรายได้ต่อหัวต่ำกว่า \$725 (ปี2537)มีทั้งหมด 51 ประเทศ

กลุ่มประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำคือประเทศต่าง ๆ ที่มีรายได้ระหว่าง \$ 726-\$ 2,895 (40 ประเทศ)

กลุ่มรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง คือกลุ่มที่มีรายได้ระหว่าง \$ 2896-\$ 8955 (17 ประเทศ)

กลุ่มประเทศรายได้สูง คือกลุ่มประเทศที่มีรายได้มากกว่า \$ 8,956 (25 ประเทศ)

จะเห็นได้จากตารางที่ 3.1a. ว่าในปี 2531 ประชาชนในกลุ่มประเทศยากจน (รายได้ต่ำ) มีถึง 61% ของประชากรโลก ถ้าเราวมกลุ่มประเทศรายได้ต่ำและรายได้ปานกลางเข้าด้วยกัน จะเห็นว่ากลุ่มนี้มีประชากรถึง 83% ของประชากรโลก ในด้านการขยายตัวของประชากร จะเห็นว่ากลุ่มประเทศรายได้ต่ำและรายได้ปานกลางมีอัตราเพิ่มประชากรสูงกว่ากลุ่มประเทศรายได้สูงประมาณ 1-2 เท่า (ยกเว้นกลุ่มรายได้สูงที่ไม่ได้เป็นสมาชิก OECD⁴ ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือกลุ่มประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน ซึ่งโดยทั่วไปยังไม่ถือว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วเพราะโครงสร้างหลาย ๆ อย่างในระบบเศรษฐกิจยังคงด้อยพัฒนาอยู่) ในด้านของโครงสร้างอายุของประชาชน จะเห็นว่ากลุ่มประเทศรายได้ต่ำและรายได้ปานกลาง ประชาชนที่อยู่ในวัยต่ำกว่า 14 ปี และมากกว่า 65 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องพึ่งพาสังคมหรือเป็นภาระของสังคม มีในสัดส่วนที่สูงกว่าในกลุ่มประเทศรายได้สูง นอกจากนี้ในแง่ความยืนยาวของชีวิต ประเทศในกลุ่มรายได้ต่ำและรายได้ปานกลาง ก็มีอายุโดยเฉลี่ยต่ำกว่าประเทศที่อยู่ในกลุ่มร่ำรวย

จากตารางที่ 3.1 b จะเห็นว่า ในปี 2537 ประเทศยากจน (กลุ่มรายได้ต่ำ) มีถึง 56.8% ของประชากรโลก ซึ่งแม้จะดีขึ้นเมื่อเทียบกับปี 2531 แต่ก็ดีขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

2 ลักษณะพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

ลักษณะโครงสร้าง และประสิทธิภาพการผลิตของประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนาจะแตกต่างจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังนี้

2.1 ขนาดหรือผลผลิตในประเทศ และผลผลิตเฉลี่ยต่อหัวของประชากร

ประเทศยากจนมีความสามารถในการผลิตค่อนข้างต่ำ ประกอบกับที่กลุ่มประเทศเหล่านี้ มีประชากรค่อนข้างมาก ผลก็คือ ผลผลิตเฉลี่ยต่อหัวของประชาชนจึงต่ำมาก เมื่อเทียบกับประเทศที่ร่ำรวยกว่า นอกจากนี้ อัตราการเพิ่มของผลผลิต หรืออัตราการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจโดยทั่วไปก็ต่ำกว่าประเทศพัฒนาแล้ว ดังแสดงในตารางที่ 3.2a, 3.2b, 3.2c

ตารางที่ 3.2a
ปริมาณการผลิต และผลผลิตเฉลี่ยต่อหัวของประชาชน
ในกลุ่มประเทศต่าง ๆ

	GDP (ล้านดอลลาร์) ปี 2531	ประชากร (ล้านคน) กลางปี 2531	GDP ต่อหัว (\$) ปี 2531	อัตรา การเพิ่ม GDP 2508- 2531
กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ	886,620	2,844.0	307.43	3.1
-จีนและอินเดีย	610,250	1,904.0	320.51	4.0
-ประเทศรายได้ต่ำอื่น ๆ	273,080	980.0	278.65	1.5
กลุ่มประเทศรายได้ปานกลาง	2,200.750	1,068.0	2,060.63	2.3
-ประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำ	1,061,910	741.7	1,431.72	2.6
-ประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง	1,138,840	326.3	3,490.16	2.3
กลุ่มประเทศรายได้สูง	13,867,530	784.2	17,683.66	2.3
-ประเทศรายได้สูงสมาชิก OECD	13,603,060	751.1	18,110.85	2.3
-ประเทศรายได้สูงอื่น ๆ	234,370	33.1	7,080.66	3.1

ที่มา : จำนวนจาก Table 1,3 ใน World Development Report 1990

ตารางที่ 3.2 b
ปริมาณการผลิต และผลผลิตเฉลี่ยต่อหัวของประชาชน
ในกลุ่มประเทศต่าง ๆ

	GDP (ล้านดอลลาร์) ปี 2535	ประชากร (ล้าน คน) กลางปี 2535	GDP ต่อหัว (\$) ปี 2535	อัตราการเพิ่ม GDP 2523-2535
กลุ่มประเทศ รายได้ต่ำ	1,146,842	3,191.3	359.37	6.1
-จีนและอินเดีย	719,254	2,045.7	351.59	9.1และ5.2
-ประเทศรายได้ ต่ำอื่น ๆ	427,588	1,145.6	373.24	3.8
กลุ่มประเทศ รายได้ปาน กลาง	3,549,049	1,418.7	2,501.62	-
-ประเทศรายได้ ปานกลางก่อน ข้างต่ำ	1,595,127	941.0	1,695.14	-
-ประเทศรายได้ ปานกลางก่อน ข้างสูง	1,960,758	477.7	4,104.58	2.6
กลุ่มประเทศ รายได้สูง	18,312,160	828.1	22,113.46	2.9
ทั่วโลก	23,060,560	5,438.2	4,240.48	3.0

ที่มา : จำนวนจาก Table 1,3 ใน World Development Report 1994

ตารางที่ 3.2 c
ปริมาณการผลิต และผลผลิตเฉลี่ยต่อหัวของประชาชน
ในกลุ่มประเทศต่าง ๆ

	GDP (ล้านดอลลาร์) ปี 2537	ประชากร (ล้านคน) กลางปี 2537	GDP ต่อหัว (\$) ปี 2537	อัตราการเพิ่ม GDP 2533- 2537
กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ	1,208,422	3,182.2	379.74	6.2
-จีนและอินเดีย	522,172 และ 293,606	1,909.9 และ 913.6	438.47 และ 321.37	12.9 และ 3.8
-ประเทศรายได้ต่ำ อื่นๆ	392,644	1,077.7	364.34	1.4
กลุ่มประเทศรายได้ ปานกลาง	4,069,532	1,569.9	2,592.22	0.2
-ประเทศรายได้ปาน กลางค่อนข้างต่ำ	1,783,221	1,096.9	1,625.69	-2.3
-ประเทศรายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	2,264,369	472.8	4,789.27	3.4
กลุ่มประเทศรายได้สูง	20,120,240	849.9	23,673.6	3.2
ทั่วโลก	25,223,462	5,601.3	4,503.14	3.1

ที่มา : คำนวณจาก Table 1,12 ใน World Development Report 1996

2.2 โครงสร้างการผลิตในระบบเศรษฐกิจ

แม้ว่าประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนาจะมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ (มีสัดส่วนของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและบริการเพิ่มขึ้น) เมื่อเวลาผ่านไป แต่โครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจก็ยังคงมีลักษณะที่พึ่งการผลิตในสาขาเกษตรค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว หรือประเทศที่ร่ำรวย จากตารางที่ 3.3 จะเห็นว่า ประเทศในกลุ่มยากจนมีสัดส่วนของการผลิตทางการเกษตรลดลงเมื่อเวลาผ่านไป เช่น ในปี 2508 ภาคการเกษตรซึ่งมีสัดส่วนประมาณ 43% ของ GDP ในกลุ่มประเทศรายได้ต่ำลดลงเหลือ 39% ในปี 2516 เหลือ 32% ในปี 2523 คงเหลือ 31% ในปี 2530 และ คงเหลือ 28% ในปี 2537 ภาคอุตสาหกรรมและบริการมีสัดส่วนใน GDP เพิ่มขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป คือจาก 57% ในปี 2508 เป็น 61% ในปี 2516 และ 68% ในปี 2523 และ 69% ในปี 2530 และ 72% ในปี 2537

อย่างไรก็ดี ภาคเกษตรของประเทศกำลังพัฒนายังเป็นภาคเศรษฐกิจที่สำคัญมากเมื่อเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ในปี 2530 ในขณะที่ภาคเกษตรมีสัดส่วนใน GDP ถึง 31% ในประเทศกลุ่มรายได้ต่ำ ภาคเกษตรในกลุ่มประเทศรายได้ปานกลางมีสัดส่วนใน GDP เพียง 13% และเพียง 3% สำหรับกลุ่มประเทศรายได้สูง ในปี 2537 สัดส่วนของภาคเกษตรในประเทศกลุ่มรายได้ต่ำและปานกลางลดลงประมาณ 3% เท่ากันในขณะที่กลุ่มประเทศรายได้สูงยังคงระดับเกษตรพอเลี้ยงตัวในสัดส่วน 3% ไว้

ตารางที่ 3.3

โครงสร้างการผลิตของประเทศในกลุ่มรายได้ต่าง ๆ

กลุ่มประเทศ	สัดส่วนของการผลิตในสาขาต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ ของ GDP													
	2516				2523				2530				2537	
	เกษตร	อุตสาหกรรม	บริการ	เกษตร	อุตสาหกรรม	บริการ	เกษตร	อุตสาหกรรม	บริการ	เกษตร	อุตสาหกรรม	บริการ		
กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ	39	32	29	32	37	31	31	31	33	36	28	34	38	
กลุ่มประเทศรายได้ปานกลาง	15	35	50	12	38	50	13	38	49	10	36	54	66	
กลุ่มประเทศรายได้สูง	5	38	57	3	37	60	3	31	66	3	31	66	66	

ที่มา : World Development Report 1996 table 12

2.3 ประสิทธิภาพในการผลิตในระบบเศรษฐกิจ

ประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศยากจน จะมีประสิทธิภาพในการผลิตค่อนข้างต่ำด้วยเหตุผลสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

ก. การขาดความสามารถในการใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

โดยปกติ การมีทรัพยากรธรรมชาติ (endowment) ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ จะเกื้อหนุนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่การมีทรัพยากรธรรมชาติก็ไม่ใช่ว่าจะเพียงพอที่จะทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ดีและรวดเร็ว ถ้าหากไม่สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ หรือการใช้ประโยชน์เป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ปรากฏว่า ประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนามักขาดความสามารถในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขาดแคลนทุนที่จะพัฒนาแหล่งทรัพยากรหรือเพื่อแสวงหาวิธีที่จะนำเอาทรัพยากรมาใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขาดแคลนเทคโนโลยี และการขาดแคลนตลาดหรืออุปสงค์ในสินค้าที่ผลิตโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ หรือไม่สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้

ข. ความสามารถในการสะสมทุนหรือการเพิ่มทุนในระบบเศรษฐกิจมีจำกัด

ประเทศกำลังพัฒนาจะมีความสามารถในการสะสมทุนค่อนข้างจำกัด เพราะถูกจำกัดโดยความสามารถในการออมภายในประเทศและการหาเงินตราต่างประเทศหรือทุนจากต่างประเทศ

ความสามารถในการออมของประเทศกำลังพัฒนาค่อนข้างจำกัด เนื่องจากประชาชนมีรายได้ค่อนข้างต่ำ นอกจากนั้นโดยที่การกระจายรายได้มีความเหลื่อมล้ำค่อนข้างมาก ในขณะที่ผู้ที่มีรายได้มาก (ซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคม) ไม่ได้นำเงินไปลงทุนในกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเพิ่มผลิตภาพในระบบเศรษฐกิจมากนัก (เช่น การลงทุนในที่ดิน การออมในรูปของทองคำ และเครื่องประดับมีค่า หรือการส่งเงินออกไปลงทุนในต่างประเทศ) ผู้มีรายได้ต่ำ (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในประเทศ) ก็ขาดความสามารถที่จะออม เพราะใช้รายได้ไปในการบริโภคเกือบหมด นอกจากนี้ความสามารถในการออมของภาครัฐบาลก็ค่อนข้างจำกัด เพราะความจำเป็นต้องใช้เงินทุนเพื่อการพัฒนาที่มีค่อนข้างสูง) ความสามารถในการใช้มาตรการหรือนโยบายต่าง ๆ

เพื่อให้เกิดการออม (การออมโดยบังคับ) ก็ไม่ค่อยได้ผล (เช่น นโยบายภาษีไม่ค่อยมีประสิทธิภาพเป็นต้น)

ความสามารถในการหาเงินตราต่างประเทศ และเงินลงทุนจากต่างประเทศ ทั้งในรูปของการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ เงินช่วยเหลือ เงินกู้ก็ค่อนข้างจำกัด เนื่องจากความสามารถในการแข่งขันมีจำกัดและพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ของประเทศมักไม่จูงใจให้มีการลงทุนจากต่างประเทศมากพอ นอกจากนี้ความสามารถในการหา เงินกู้จากต่างประเทศ และการช่วยเหลือจากต่างประเทศก็ถูกจำกัดด้วยประสิทธิภาพภายในระบบเศรษฐกิจ หรือศักยภาพในการพัฒนาที่ค่อนข้างต่ำ

ด. ประสิทธิภาพของแรงงานค่อนข้างต่ำ

เนื่องจากการลงทุนเพื่อเพิ่มเครื่องมือทุนสำหรับแรงงานแต่ละคนมีน้อย นอกจากนี้การปรับปรุงคุณภาพในตัวแรงงานหรือการพัฒนาทุนมนุษย์ในประเทศกำลังพัฒนาก็ค่อนข้างจำกัด เพราะการขาดแคลนทุน ดังนั้นประสิทธิภาพของแรงงาน หรือผลิตผลส่วนเพิ่มที่แรงงานแต่ละคนจะสามารถสร้างขึ้นได้จึงค่อนข้างต่ำ

นอกจากการไม่สามารถเพิ่มประสิทธิภาพของแรงงานหรือสามารถเพิ่มประสิทธิภาพแรงงานได้ช้าแล้ว ประเทศกำลังพัฒนายังมีการว่างงาน (unemployment) ในอัตราสูง มีปัญหาการทำงานต่ำระดับ (underemployment) ซึ่งก็คือการที่แรงงานไม่ได้ทำงานเต็มตามความสามารถหรือผลิตภาพที่ตนมีอยู่ และมีปัญหาการว่างงานแฝง (disguised unemployment) ซึ่งก็คือการที่มีการจ้างงานเกินความต้องการสำหรับการผลิตในจำนวนนั้น ๆ (การดึงแรงงานบางส่วนออกมาไม่ทำให้ผลผลิตลดลง)

ง. เทคนิคการผลิต การพัฒนาเทคโนโลยี และความสามารถในการดูดซับเทคโนโลยี (absorptive capacity) ค่อนข้างต่ำ

ประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไป มักมีเทคนิคการผลิตที่ค่อนข้างล้าหลังเมื่อเทียบกับเทคนิคการผลิตในประเทศที่พัฒนาแล้ว ทั้งนี้เพราะโดยปกติประเทศเหล่านี้ไม่สามารถพัฒนาเทคนิคการผลิตขึ้นเอง เทคนิคการผลิตต่าง ๆ จะส่งผ่านมาจากต่างประเทศ โดยการนำเครื่องจักร เครื่องมือ หรือเทคนิคในการจัดการ ฯลฯ เข้ามาใช้ การเรียนรู้เทคนิคหรือการดูดซับ (absorb) เทคโนโลยีใหม่ ๆ จะถูกจำกัดด้วยความรู้ ทักษะความชำนาญของคน หรือการเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้อาจเป็นไปได้เพราะขาดเงินทุน นอกจากนี้ความสามารถในการพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นเองก็ทำไม่ได้เต็มที่เพราะขาดเงินทุน เพราะขาดการส่งเสริม

เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ความสามารถในการดูดซับเทคโนโลยีระหว่างชนบทกับเมืองหรือระหว่างภาคเศรษฐกิจยังแตกต่างกัน ทำให้การพัฒนาความสามารถในการผลิตระหว่างภาคเศรษฐกิจ และระหว่างภาคทางภูมิศาสตร์ แตกต่างกัน

3 ลักษณะพื้นฐานด้านความเป็นอยู่ของประชาชน

ความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศยากจน มีมาตรฐานค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับความเป็นอยู่ของประเทศที่ร่ำรวยกว่าหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว รูปปรากฏของระดับมาตรฐานการครองชีพหรือความเป็นอยู่ที่ต่ำนี้ ได้แก่ การมีรายได้ต่ำ การศึกษาน้อย การมีสุขภาพอนามัยที่ไม่สมบูรณ์ และความเหลื่อมล้ำระหว่างภูมิภาค

3.1 การมีรายได้ต่อบุคคลต่ำ

จากตารางที่ 3.2a จะเห็นได้ว่า ประชาชนที่มีรายได้ต่อหัว (GDP ต่อหัว) ต่ำ (รายได้ต่ำกว่า \$ 545 ในปี 2531) มีถึง 61% ของประชากรของโลก ประชาชนที่มีรายได้ในระดับที่เรียกว่ายากจน (ต่ำกว่า Poverty line ซึ่งเท่ากับ \$ 370 ในปี 2528) ก็มีถึงกว่า 2 พันล้านคน หรือประมาณ 1 ใน 2 ของประชากรโลก^{5'} ดังนั้นเราย่อมคาดได้ว่า ความเป็นอยู่หรือมาตรฐานการครองชีพของประชาชนเหล่านี้ จะอยู่ในระดับต่ำด้วย ในปี 2537 ประชาชนในกลุ่มรายได้ต่ำ (ต่ำกว่า \$ 725 ในปี 2537) มีถึง 56.8% ของประชากรโลก ประชาชนที่มีรายได้ต่ำกว่ารายได้ระดับยากจน (ต่ำกว่า \$ 1,500 ในปี 2537) ก็มีถึง 58% ของประชากรโลกทีเดียว

3.2 การศึกษาของประชาชนต่ำ

ประชาชนในประเทศกำลังพัฒนามักได้รับการศึกษาน้อย เมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว เมื่อพิจารณาจำนวนคนไม่รู้หนังสือ ปรากฏว่า ในปี 2528 ประเทศในกลุ่มรายได้ต่ำมีคนไม่รู้หนังสือถึงประมาณ 44% เทียบกับ 26% ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ระดับปานกลาง และ 6% ในกลุ่มประเทศรายได้สูง^{6'} (ยกเว้นประเทศที่ระดับการพัฒนาค่อนข้างต่ำแต่มีรายได้สูงเพราะการส่งออกน้ำมัน) เมื่อ

พิจารณาสัดส่วนคนที่ลงทะเบียนเรียนในระดับการศึกษาที่สูงกว่าขั้นปฐม (primary level) เช่น สัดส่วนการลงทะเบียนในระดับมัธยม (secondary level) และระดับสูงกว่ามัธยม (tertiary level)⁷⁷ ปรากฏว่า ในปี 2530 ประชาชนในกลุ่มประเทศรายได้ต่ำลงทะเบียนเรียนในระดับมัธยมประมาณ 37% ระดับสูงกว่ามัธยมประมาณ 2-3% ประชาชนในกลุ่มประเทศรายได้ปานกลางมีการลงทะเบียนเรียนในระดับมัธยมประมาณ 54% ระดับสูงกว่ามัธยม 17% และประชาชนในกลุ่มประเทศรายได้สูงมีการลงทะเบียนเรียนในระดับมัธยมถึง 96% และในระดับสูงกว่ามัธยมถึง 39%⁸¹ ในปี 2536 คนไม่รู้หนังสือในวัยผู้ใหญ่ในกลุ่มประเทศรายได้ต่ำจะยังคงมีอยู่ถึงประมาณ 34% การเรียนต่อในระดับมัธยมของประเทศในกลุ่มนี้จะอยู่ในสัดส่วนประมาณ 42% (สำหรับผู้หญิง) และ 55% (สำหรับผู้ชาย) ซึ่งให้เห็นว่ามีการให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้น

นอกจากการศึกษาจะค่อนข้างต่ำแล้ว โอกาสในการศึกษายังไม่ค่อยเสมอภาคกันในระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศ ปรากฏว่า ในประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนาประชาชนจำนวนมากในชนบท มีโอกาสในการศึกษาน้อยมาก ส่วนหนึ่งเพราะขาดการส่งเสริมจากรัฐบาลอย่างเพียงพอ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะต้นทุนค่าเสียโอกาสในการศึกษา⁸² ของประชาชนเหล่านี้ค่อนข้างสูงในสายตาของพวกเขา

ยิ่งไปกว่านั้น ในประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนา การจัดระบบการศึกษา หลักสูตรการศึกษา มักจะเลียนแบบการศึกษาในประเทศที่พัฒนาแล้วหรือประเทศที่ร่ำรวยกว่า ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่จึงมักไม่สอดคล้องกับพื้นฐานและสภาพการดำเนินชีวิต หรือความต้องการของสังคม

3.3 สุขภาพอนามัยไม่ค่อยสมบูรณ์

รูปปรากฏของมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ต่ำของประชาชนในประเทศกำลังพัฒนาอีกอย่างหนึ่ง ก็คือการศึกษาที่มีสุขภาพอนามัยที่ไม่ค่อยสมบูรณ์ ซึ่งแสดงออกในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น ความยืนยาวของอายุโดยเฉลี่ยค่อนข้างต่ำ อัตราการตายของทารกค่อนข้างสูง จำนวนประชาชนต่อแพทย์หรือพยาบาลค่อนข้างสูง เป็นต้น (ดูตารางที่ 3.4)

ตารางที่ 3.4

ตารางเปรียบเทียบลักษณะด้านสาธารณสุขของกลุ่มประเทศต่าง ๆ

	อายุเฉลี่ยของ ประชาชน (ปี)		อัตราการตายของ ทารก (ต่อ 1 พันคน ของทารกที่รอดเมื่อ แรกเกิด)		จำนวนประชาชนต่อ แพทย์ 1 คน	
	2531	2537	2531	2537	2527	2533
กลุ่มประเทศรายได้ต่ำ	63	63	72	58	5,580	-
จีนและอินเดีย	63	69และ	59	30และ	1,640	-
		62		70		
ประเทศอื่น ๆ	54	50	98	86	13,910	11,190
กลุ่มประเทศรายได้ ปานกลาง	66	67	52	40	2,520	2,020
ปานกลางค่อนข้างต่ำ	65	67	57	36	3,030	2,230
ปานกลางค่อนข้างสูง	68	69	82	36	2,380	1,140
กลุ่มประเทศรายได้สูง	76	77	25	7	940	420

ที่มา : World Development Report 1990 ; Table 1, 28. และ World Development Report 1994 table 27, และ World Development Report 1996 table 1,6

3.4 ความไม่เท่าเทียมกันในด้านความเป็นอยู่ระหว่างภูมิภาค

ประเทศกำลังพัฒนาจะมีความเหลื่อมล้ำในระหว่างภูมิภาคค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากว่า ผลของการเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจและการพัฒนามิได้กระจายไปอย่างทั่วถึง เพราะข้อจำกัดด้านโครงสร้าง สถาบันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้โครงสร้าง สถาบันที่มีอยู่ ยังส่งเสริมให้เกิดการถ่ายเทความมั่งคั่งหรือทรัพยากรจากชนบทสู่เมือง ความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำที่เห็นได้ชัดได้แก่ ความแตกต่างของเทคนิคการผลิต (เช่น การผลิตสมัยใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีสูงเกิดขึ้นในเมืองหลวงหรือเมืองท่าสำคัญ ๆ ในขณะที่ภูมิภาคที่ห่างไกลจะล้าหลังกว่ามาก) โอกาสในการรับการศึกษาและรับบริการของรัฐในด้านต่าง ๆ เช่น การสาธารณสุข สาธารณูปโภคที่แตกต่างกัน ทำให้โอกาสในการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่และโอกาสในด้านสังคมแตกต่างกัน ความแตกต่างในโครงสร้างอาชีพ(อาชีพในเมืองกับในชนบท) ความแตกต่างด้านรายได้ระหว่างคนในเมือง ในชนบท เป็นต้น ผลของความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ ก็คือ การมีระดับความเป็นอยู่ หรือมาตรฐานการครองชีพที่แตกต่างกัน และในบางครั้งก็เป็นปัญหาสำหรับสังคม เช่น ปัญหาความยากจนในชนบท ความยากจนในเขตเมืองที่เกิดกับแรงงานที่ย้ายถิ่นมาสู่เมืองเพื่อแสวงหาโอกาส ปัญหาชุมชนแออัดในเขตเมือง และแหล่งเสื่อมโทรมในเขตเมือง เป็นต้น

ความไม่เท่าเทียมกันในระหว่างภูมิภาคนี้อาจเกิดขึ้นกับประเทศที่พัฒนาแล้วก็ได้ แต่ปรากฏว่า ความไม่เท่าเทียมกันหรือความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นจะน้อยกว่าที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา และมีแนวโน้มที่ดีขึ้น ทั้งนี้เพราะประเทศเหล่านั้นมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ดีกว่า

4. ลักษณะพื้นฐานด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศต่าง ๆ ในโลก ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีผลให้ประเทศกำลังพัฒนาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือถูกรอบง่า และต้องพึ่งพาประเทศที่พัฒนาแล้วค่อนข้างมาก การถูกรอบง่าหรือการที่ต้องพึ่งพิงประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างมาก มีผลให้ประเทศกำลังพัฒนามีปัญหาทั้งในด้านเสถียรภาพ ปัญหาการพัฒนาผิดรูปแบบ (การพัฒนาเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม) รวมทั้งการขาดอิสระในการเลือกแนวทางการพัฒนาของตนเอง

การพึ่งพาทางเศรษฐกิจสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้น ได้แก่ การพึ่งพาการส่งออก การพึ่งพาในด้าน การนำเข้าสินค้าบริโภค การนำเข้าเครื่องจักร เครื่องมือ วัตถุดิบบางอย่าง เช่น น้ำมัน และการนำเข้าเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังมีการพึ่งพาด้านเงินทุน (จากต่างประเทศ) ทั้งในรูปของการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ เงินกู้ เงินช่วยเหลือรูปแบบต่าง ๆ ในแง่ของการครอบงำ ปรากฏว่า ประเทศกำลังพัฒนาถูกรอบงำในด้านต่าง ๆ หลายด้าน ที่สำคัญได้แก่ การครอบงำในด้านแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา รวมถึงรูปแบบโครงสร้าง สถาบันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การถูกรอบงำในด้านชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติและค่านิยมต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบเน้นการเจริญเติบโต การมีรูปแบบโครงสร้าง สถาบันทางเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการพัฒนาแนวคิดกล่าว การเลียนแบบการบริหารและการแต่งกาย หรือการมีทัศนคติเกี่ยวกับการใช้ชีวิตแบบสังคมตะวันตก ซึ่งอาจไม่เหมาะสมสำหรับสังคมประเทศกำลังพัฒนา เป็นต้น

5. ลักษณะพื้นฐานทาง การเมือง สังคม และโครงสร้างสถาบันอื่น ๆ

ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มีลักษณะพื้นฐานทางการเมืองที่แตกต่างจากประเทศพัฒนาแล้ว เพราะมีการพัฒนาทางการเมืองที่ล่าช้ากว่า หรือการพัฒนาทางการเมืองของประเทศกำลังพัฒนามักไม่ค่อยราบรื่น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจหรือขาดความสนใจและสำนึกในทางการเมือง นักการเมืองหรือชนชั้นปกครอง (ซึ่งเป็นคนส่วนน้อย) ขาดอุดมการณ์ทางการเมือง หรือไม่มีประสิทธิภาพ หรือการที่นักการเมืองมักเป็นพันธมิตรกับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งทำให้มีการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าการคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนอันทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธา อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขาดอิสระภาพในทางการเมือง การถูกรอบงำทางการเมือง การเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองโดยประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือการแย่งชิงต่อสู้ทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในชาติมากเกินไป หรือการที่ระบบการเมืองไม่สามารถเป็นปึกแผ่นอย่างแท้จริง เพราะการมีชนเผ่า หรือชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันมากมายภายในประเทศ เป็นต้น

สำหรับลักษณะพื้นฐานทางสังคมของประเทศกำลังพัฒนา เช่น ลักษณะของคน ทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ในสังคม ลักษณะทางชนชั้น และความสัมพันธ์ของคนในสังคม สถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันทางครอบครัว

สถาบันทางการศึกษา สถาบันทางศาสนา สถาบันทางกฎหมาย ฯลฯ ปรากฏว่ามีลักษณะที่แตกต่างจากประเทศที่พัฒนาแล้วค่อนข้างมาก และมักมีลักษณะที่ไม่พัฒนา หรือไม่ส่งเสริมหรือเกื้อหนุนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจได้ดึ้นัก ตัวอย่างเช่น ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernatural) ว่ามีบทบาทในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของคนหรือประเทศ ทำให้ไม่มีความกระตือรือร้นในการพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเอง ลักษณะของสถาบันครอบครัว เช่น การมีระบบครอบครัวแบบขยาย ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ขาดลักษณะการพึ่งตนเอง ความเป็นผู้นำและการรู้จักออกม ทั้งนี้เพราะถูกหลอมมาในระบบที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในครอบครัว และการต้องเชื่อฟังผู้ปกครองหรือการขาดอิสระที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง ในด้านการศึกษา ปรากฏว่าการที่ระบบการศึกษายังไม่พัฒนาและกระจายทั่วถึง การที่ประสิทธิภาพในระบบการศึกษาต่ำ มีผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศกำลังพัฒนาไม่มีคุณภาพดีพอที่จะส่งเสริมการพัฒนา นอกจากนี้ลักษณะความไม่เท่าเทียมกันในการศึกษาหรือระบบการศึกษาที่ไม่เอื้ออำนวยหรือสอดคล้องกับความต้องการของสังคมนัก ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปได้ล่าช้า ในด้านของลักษณะกฎหมาย ปรากฏว่า ประเทศกำลังพัฒนายังมีกฎหมายที่ล้าหลังและเอื้ออำนวยประโยชน์ให้คนเฉพาะกลุ่มมากเกินไป

จากเนื้อหาข้างต้น เราจะเห็นได้ว่าประเทศกำลังพัฒนามีลักษณะพื้นฐานแตกต่างจากประเทศที่พัฒนาแล้วค่อนข้างมาก จุดที่เราควรคำนึงถึงก็คือ แม้ว่าประเทศกำลังพัฒนาจะมีลักษณะพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นคล้ายคลึงกัน แต่มิได้หมายความว่าประเทศกำลังพัฒนาทุกประเทศจะมีลักษณะพื้นฐานทุกอย่างที่กล่าวข้างต้นคล้ายกันหมด นอกจากนี้เนื่องจากกระบวนการพัฒนาเป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหว (dynamics) ดังนั้นลักษณะพื้นฐานดังกล่าวจะไม่อยู่นิ่ง คือจะมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไป และการเปลี่ยนแปลงก็อาจเกิดขึ้นในลักษณะและระดับที่แตกต่างกันสำหรับแต่ละประเทศ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า เมื่อเวลาผ่านไปประเทศกำลังพัฒนาบางประเทศจะสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานบางอย่างดีขึ้น จนกลายเป็นประเทศพัฒนา ในขณะที่เดียวกัน การซบถันทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือการสะดุดหยุดลงของการพัฒนาที่อาจจะเกิดขึ้นในประเทศพัฒนาแล้ว ก็อาจทำให้ประเทศนั้น ๆ ล้าหลังกว่าประเทศอื่น ๆ ได้

สรุป

เราควรศึกษาลักษณะพื้นฐานของประเทศกำลังพัฒนาเนื่องจากว่า เมื่อมองในอีกแง่หนึ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจก็คือ การพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานของสังคมให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ หรือให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

ประเทศต่าง ๆ จะมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากประเทศอื่น ทั้งนี้ เพราะลักษณะที่เป็นอยู่ของประเทศ เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงอันยาวนานของสังคม และถูกหล่อหลอมขึ้นมากจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ลักษณะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อิทธิพลของปัจจัยภายนอกประเทศ รวมทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ต่างต่างกัน อย่างไรก็ตาม ประเทศกำลังพัฒนา หรือประเทศยากจน มักจะมีลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจบางอย่างคล้ายคลึงกัน

ลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไป ได้แก่

- ก. ลักษณะเกี่ยวกับประชากร ได้แก่ การมีประชากรมาก หรือ ประชากรเพิ่มในอัตราสูง และการที่สัดส่วนของประชากรที่ ต้องพึ่งพาสังคมค่อนข้างสูง
- ข. ลักษณะเกี่ยวกับการผลิต ได้แก่ การที่ขนาดการผลิตโดยเฉลี่ยต่อหัวค่อนข้างต่ำ โครงสร้างการผลิตที่มีผลผลิตทางการ เกษตรในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูง และความด้อยประสิทธิภาพใน การผลิต อันเนื่องมาจากการขาดประสิทธิภาพในการใช้ ทรัพยากร การขาดแคลนเงินทุน การที่ประสิทธิภาพของ แรงงานค่อนข้างต่ำ การขาดผู้ประกอบการ และการขาด ความสามารถในการพัฒนาเทคโนโลยี หรือการดัดแปลง เทคโนโลยีจากต่างประเทศ
- ค. ลักษณะที่เกี่ยวกับมาตรฐานความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตที่ สะท้อนออกมาในรูปของการมีรายได้ต่ำ การศึกษาต่ำสุขภาพ อ่อนแอไม่สมบูรณ์ และความไม่เท่าเทียมกันในความเป็นอยู่ ของคน
- ง. ลักษณะพื้นฐานด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เช่น การ พึ่งพาการส่งออก การนำเข้า และเงินลงทุนจากต่างประเทศ ค่อนข้างมาก นอกจากนี้ยังถูกรอบงำในด้านต่าง ๆ เช่น

การครอบงำในด้านแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา รูปแบบการ
พัฒนาเศรษฐกิจ การใช้ชีวิต ทัศนคติและค่านิยม

- จ. ลักษณะพื้นฐานด้านการเมือง เช่น การมีการพัฒนาทางการเมืองที่ล่าช้า ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจ ความสนใจ และความสำนึกทางการเมือง หรือการที่นักการเมืองขาดอุดมการณ์ ไม่มีประสิทธิภาพ หรือการถูกแทรกแซงทางการเมือง จากอภิมหาอำนาจในโลก เป็นต้น
- ฉ. ลักษณะพื้นฐานด้านสังคม ได้แก่ การมีสถาบันทางสังคมที่ล่าช้าหรือไม่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น ลักษณะครอบครัวที่เป็นระบบครอบครัวแบบขยาย ทำให้คนขาดลักษณะความเป็นผู้นำ และไม่สามารถพึ่งตนเองได้ทันัก หรือการมีระบบการศึกษา ทัศนคติในด้านการใช้ชีวิต หรือการทำงานที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา เป็นต้น

เชิงอรรถ

- 1/ คู่มือเรื่อง “ความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจในบทที่ 2 และคู B. Herrick & C.P. Kindleberger. Economic Development 4th edition (McGraw-Hill Inc. 1983) p. 62

- 2/ คำว่าประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศที่พัฒนาน้อยกว่า โดยปกติเราจะหมายถึงถึงประเทศที่มีรายได้ที่แท้จริงต่อบุคคลต่ำ (เมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว บางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตก ญี่ปุ่น เป็นต้น) อย่างไรก็ตาม การมีรายได้ต่อบุคคลต่ำ เป็นเพียงลักษณะหนึ่งของความด้อยพัฒนา นักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากเห็นว่า ปัจจัยที่ชี้บ่งถึงความด้อยพัฒนา หรือการแบ่งว่าประเทศใดเป็นประเทศกำลังพัฒนา (หรือพัฒนาแล้ว) นอกเหนือไปจากรายได้ที่ต่ำ ได้แก่ การมีเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย หรือการไม่สามารถนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ การมีลู่วางอีกมากในประเทศที่จะใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ทุน แรงงาน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนให้สูงขึ้น การมีการสะสมทุนในระบบเศรษฐกิจต่ำ หรือมีสัดส่วนของทุนต่อหัวต่ำ นอกจากนี้ยังรวมถึงการมีโครงสร้างสถาบัน ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ไม่เหมาะสมในการที่จะก่อให้เกิดการยกระดับความเป็นอยู่ของคนให้ดีขึ้นได้โดยทั่วถึงและรวดเร็ว
ในการพิจารณาลักษณะพื้นฐานของประเทศกำลังพัฒนาในบทนี้ เราจะยึดระดับรายได้เป็นหลักในการแบ่งแยกประเทศเป็นกลุ่ม ๆ ตามที่ธนาคารโลกแบ่งกลุ่มไว้ ดังนั้นกล่าวโดยอนุโลมประเทศกลุ่มรายได้ต่ำ ประเทศกลุ่มรายได้ปานกลาง และประเทศกลุ่มรายได้สูงที่ไม่ใช่สมาชิก OECD ก็คือประเทศกำลังพัฒนาที่มีระดับของการพัฒนาแตกต่างกัน

- 3/ M. Gillis et.al. Economics of Development 2nd edition (W.W. Norton & Company, 1987) pp. 1 7-20

- 4/ OECD ก็คือ องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development) จัดตั้งขึ้นตามข้อตกลงที่ลงนามกันที่ กรุงปารีส เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 1960 และมีผลใช้บังคับเมื่อ 30 กันยายน 1961 โดยมีจุดประสงค์ที่จะส่งเสริมให้เกิด
- การขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพื่อให้คนมีงานทำ ยกกระตือรือร้นการครองชีพในประเทศสมาชิก รักษาเสถียรภาพทางการเงิน โดยหวังว่าการกระทำดังกล่าวจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจของโลก
 - การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มั่นคงทั้งของประเทศสมาชิกและมีใช้สมาชิกในขณะกำลังพัฒนา
 - การขยายตัวทางการค้าระหว่างประเทศต่าง ๆ ตามกฎสากลโดยยึดหลักเสมอภาคปราศจากอคติ

OECD มีสมาชิก 24 ประเทศคือ ออสเตรเลีย ออสเตรีย เบลเยียม แคนาดา เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ฝรั่งเศส สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน กรีซ ไชเชนแลนด์ ไอร์แลนด์ อิตาลี ญี่ปุ่น ลักเซมเบิร์ก เนเธอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ นอร์เวย์ โปรตุเกส สเปน สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ยังมีผู้มีส่วนร่วม (แต่มีบทบาทจำกัด) ได้แก่ กรรมการของประชาคมยุโรป (EEC) และยูโกสลาเวีย

- 5/ World Bank. World Development Report 1990 (Oxford University Press, 1990) p. iii

- 6/ Ibid., p. 1 78

- 7/ Ibid., pp. 234-235

- 8/ ตัวเลขร้อยละของคนที่ยังคงลงทะเบียนเรียนในการศึกษาระดับต่าง ๆ คำนวณจากอัตราส่วนระหว่างจำนวนผู้ที่ลงทะเบียนในการศึกษาระดับนั้น กับจำนวนคนในประเทศที่มีอายุอยู่ในช่วงที่ควรจะเรียนในระดับการศึกษานั้นๆ เช่น คนที่มีอายุระหว่าง 12-17 ปีก็คือคนที่ควรจะเรียนในระดับมัธยม คนที่มีอายุระหว่าง 20-24 ปีก็คือคนที่ควรจะเรียนในระดับสูงกว่ามัธยม ดังนั้นสัดส่วนของคนที่ยังลงทะเบียนเรียนในระดับมัธยมจะคำนวณจาก จำนวนคนในประเทศที่ยัง

ทะเบียนในระดับมัธยม (ไม่ว่าอายุเท่าไร) หาด้วย จำนวนคนในประเทศที่มี อายุ 12-17 ปี ดังนั้นตัวเลขนี้จึงอาจจะเกิน 100% ได้สำหรับบางประเทศ

- 9/ ต้นทุนค่าเสียโอกาสของการศึกษา ก็คือรายได้ที่ผู้ที่เข้ารับการศึกษามีเสียโอกาสที่จะได้หรือรายได้ที่สูญหายไปเพราะเข้ารับการศึกษ แทนที่จะทำงาน ซึ่งนอกจากจะรวมถึงรายได้ในรูปของเงินเดือน ค่าจ้างที่จะไม่ได้ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ ยังรวมถึงค่าใช้จ่ายส่วนที่เกินกว่าการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นถ้าไปทำงานแทนที่จะศึกษา เด็กในชนบทอาจจะไม่ได้เข้ารับการศึกษ เพราะการเข้ารับการศึกษ ทำให้ครอบครัวสูญเสียแรงงานที่สำคัญไป เช่น เป็นแรงงานในการทำงานบนไร่นา หรือ แรงงานในครัวเรือน